

ОБСТЕЖЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТІЙНИХ КОНСТРУКЦІЙ ТА МОДЕЛЕЙ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ДОБРЯНСЬКИЙ Маркіян Владиславович - студент Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

КАНЦІР Володимир Степанович - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3689-4697>
DOI 10.32782/NP. 2023.1.7

У статті зроблено спробу огляду складу кримінального правопорушення за ст. 111-1 Кримінального кодексу України («Колабораційна діяльність»). Визначено характерні особливості цього діяння (місце, обстановку, об'єктивну сторону), що дають змогу розмежувати колабораційну діяльність від суміжних кримінальних правопорушень.

Однак, акцентовано увагу на проблемних моментах, які створюють труднощі для кваліфікації цього кримінального протиправного діяння. Вони зумовлені наявністю оціночних, відносно визначених понять у диспозиції ст. 111-1 та інших злочинів проти національної безпеки України, а саме: ст. 111 («Державна зрада») та ст. 111-2 («Пособництво державі-агресору»). У ході дослідження працювано статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України та Державного бюро розслідувань. Здійснено аналіз судової практики стосовно вироків за колабораційну діяльність у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Також розглянуто законопроекти щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та запропоновано авторські рекомендації для подолання законодавчих прогалин.

Ключові слова: колабораційна діяльність, тимчасово окупована територія, держава-агресор, державна зрада, пособництво державі-агресору, кримінальне правопорушення.

Виклад основного матеріалу

Як відомо, кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність в Україні було запроваджено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який прийнято Верховною Радою України 3 березня 2022 року [1].

Об'єктивна сторона діяння полягає: 1) у публічному запереченні громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) у поширенні публічних закликів громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Під публічним слід розуміти поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема в мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації [2].

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення колабора-

ційної діяльності, відповідно до ст. 22 КК України – особі виповнилося шістнадцять років. За частинами 1, 2, 3, 5, 7 статті 111-1 КК України, суб'єктом злочину є виняткового громадянин України. Однак, за вчинення діяння, передбаченого ч. 4 та ч. 6 ст. 111-1 КК України, може понести відповідальність також громадянин іноземної держави, особа без громадянства.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1 ст. 111-1 КК України, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння. Шляхом публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини України або поширення закликів, що спрямовані на підтримку рішень чи дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями, особа цілеспрямовано завдає шкоди національній безпеці України.

Загальним об'єктом злочину є основи національної безпеки України.

Поняття «національна безпека» розкрито у статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3]. Для правильної кваліфікації кримінального правопорушення важливим є розуміння поняття «держава -агресор». Так, у ст. 3 Закону України «Про кінематографію» визначено: «держава-агресор - держава, яка у будь-який спосіб окупувала частину території України або яка вчиняє агресію проти України, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом», «органи держави-агресора - правоохоронні органи (міліція, поліція тощо), збройні сили, судові органи, внутрішні війська, будь-які підрозділи спеціального призначення, органи, відповідальні за охорону та захист державного кордону, органи, відповідальні за здійснення податкової та митної політики,

органи, відповідальні за проведення дізнання або досудового (попереднього) слідства, прокуратура, органи, відповідальні за державну безпеку або безпеку вищого керівництва держави-агресора, підрозділи, відповідальні за виконання будь-яких миротворчих місій, будь-які інші збройні, військові, воєнізовані, парамілітарні або інші силові формування держави-агресора, їх складові або структурні підрозділи, у тому числі формування, найменування яких не відповідають офіційним назвам, прийнятим у державі-агресорі, але які за здійснюваними функціями належать до будь-якого із зазначених органів чи формувань» [4].

27 січня 2015 року Верховна Рада України прийняла постанову у формі Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором [5].

Відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України, слідчі органи безпеки здійснюють досудове розслідування аналізованого діяння [6]. Однак, підслідність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України слідчим органам безпеки не є «абсолютною». Це зумовлено тим, що ч. 4 ст. 216 КПК України на слідчі органи державного бюро розслідувань покладається обов'язок здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень стосовно широкого кола суб'єктів, здебільшого, щодо службових осіб вищих органів державної влади. Таким чином, досудове розслідування щодо суб'єктів зазначених у ч. 4 ст. 216 КПК України на предмет їх причетності до вчинення колабораційної діяльності, покладається саме на Державне бюро розслідувань (ДБР).

Відповідно до даних, які містяться на офіційній веб-сторінці Офісу Генерального прокурора, на поточний час, зареєстровано близько чотирьох тисяч кримінальних проваджень за ст. 111-1 КК України [7]. Також звертаємося до інфографіки, у якій

містилася інформація про те, що ДБР здійснює досудове розслідування більше 150 проваджень за колабораційну діяльність [8]. На брифінгу в Military Media Center, речник СБУ Артем Дехтяренко заявив, що з початку війни затримано понад 700 осіб за підозрою у вчиненні ними колабораційної діяльності [9]. Статистика свідчить про те, що таке кримінальне правопорушення вчиняється також державними службовцями, суддями, працівниками правоохоронних органів.

Варто зазначити, що у Єдиному державному реєстрі судових рішень значна більшість ухвалених вироків (більше півтори сотні) за вчинення колабораційної діяльності стосується вчинення діяння передбаченого саме за ч. 1 ст. 111-1 КК України. Це пояснюється, зокрема, тим, що такий склад кримінального правопорушення не потребує, як правило, тривалого процесу збирання доказів, проведення експертиз із залученням вузькопрофільних спеціалістів чи багаторазових судових засідань. По-друге, факт вчинення такого діяння, зазвичай, відносно не складно зафіксувати, отримати з показань свідків.

Частиною 2 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-госпо-

дарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора [2].

Поняття «тимчасово окупованої території» міститься у п. 7 ч. 1 ст. 1, а окупаційної адміністрації у п. 6 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року [10].

Загальним об'єктом кримінального правопорушення, встановленого ч. 2 ст. 111-1 КК України є національна безпека України. Однак, відповідно до диспозиції цієї частини, об'єктом є встановлений законний порядок функціонування державних органів.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 111-1 КК України полягає: 1) у здійсненні громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України; 2) у вчиненні дій громадянами України, що спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення за ч. 4 ст. 111-1 КК України проявляється: 1.) у передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або 2.) провадження господарської діяльності у взаємодії з

державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора [2]. Під передачею матеріальних ресурсів можна також розуміти проведення ремонту військової техніки держави-агресора із заміною деталей. Такий висновок можна зробити на основі матеріалів у справі № 584/313/22, де було встановлено, що особа добровільно зголосилася провести такі ремонтні роботи [11]. Також необхідно зауважити, що передача матеріальних ресурсів відбувається без їх попереднього збору з метою передачі. Адже якщо наявні ознаки останнього, то такі дії необхідно кваліфікувати за ст. 111-2 КК України (посібництво державі-агресору).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення за ч. 7 ст. 111-1 КК України проявляється: 1) у добровільному зайнятті громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території; 2) у добровільній участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора; 3) наданні таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

За результатами розгляду справ (№ 188/155/22; № 188/621/22), було постановлено обвинувальний вирок особи надавали допомогу незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та/або збройним формуванням держави-агресора у веденні бойових дій проти Збройних сил України. Така допомога полягала у наданні відомостей щодо розташування військових та техніки ЗСУ; у виявленні місцезнаходження цілей та подальшого їх вогневого ураження [12], [13].

Об'єктивна сторона діяння, встановленого ч. 5 ст. 111-1 КК України, полягає в: 1) добровільному зайнятті громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; 2) добровільному обранні до таких органів; 3) участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; 4) публічних закликах до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Об'єктивна сторона ч. 6 ст. 111-1 КК України проявляється у формі: 1) організації та проведення заходів політичного характеру; 2) здійсненні інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією; 3) активної участі у таких заходах. Однак, усі ці дії повинні бути спрямовані на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради. Думаємо, що вказана частина статті є недоопрацьованою, адже доволі важко бути встановити чи певні дії, у яких можуть вчинитися таке кримінальне правопорушення підпадають чи не підпадають під ознаки державної зради.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу, що в більшості частин статті 111-1 КК України, місцем вчинення кримінального правопорушення є винятково окупована територія України (ч. 2, 4, 5, 6, 7). Отже, при кваліфікації кримінального правопорушення необхідно враховувати обстановку вчинення кримінально-протиправного діяння.

Народними депутатами України за попередні місяці було подано декілька проєктів про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність. Найбільш аргументованим, на наш погляд, є проєкт, внесений

народним депутатом Я. Юрчишиним, від 20 липня 2022 року, №7570. Зокрема, пропонується визначити відмінні ознаки колабораційної діяльності від інших складів кримінальних правопорушень державної зради (ст. 111 КК України) та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436-2 КК України) та від інших суміжних кримінальних правопорушень. Ініціатори також вважають за доцільне скасувати ст. 111-2 КК України (пособництво державі-агресору), адже, на їх погляд, зазначені у диспозиції норми прояви цього кримінального правопорушення є однією із форм колабораційної діяльності. Запропоновано, зокрема, і більш ґрунтовне розкриття у КК об'єктивної сторони колабораційної діяльності задля уникнення сумнівів стосовно кваліфікації такого виду кримінального правопорушення. Зазначимо, що цим проектом також запропоновано визначити альтернативне покарання, ніж таке, як позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю [14].

Відповідно до проекту від 26 вересня 2022 року, внесеним депутатом І. Фрісом, пропонується виключити добровільність як необхідну складову для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111-1 КК України, а також встановити відповідальність для осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або наданням інших публічних послуг за законодавством держави-агресора, доповнивши ст. 111-1 КК України новою частиною [15]. Виникають сумніви стосовно скасування ознаки добровільності, як єдиної підстави до притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у відповідних частинах статті 111-1 КК України. По-перше, на окупо-

ваній території України не існує жодних дієвих органів чи механізмів захисту прав людини і громадянина від незаконних дій представників держави-агресора, їх органів чи окупаційної адміністрації. По-друге, стосовно осіб, що залишилися на окупованій території, з боку окупантів можуть застосовуватися способи та методи щодо втягнення до зайняття колабораційною діяльністю (фізичне, психологічне, економічне насильство). По-третє, держава не може забезпечити абсолютну евакуацію цивільного населення з багатьох частин окупованих територій. Тому, недоречно притягати осіб, які були залучені до колабораційної діяльності через певний протиправний вплив на них. Стосовно ініціативи доповнення ст. 111-1 КК України новою частиною, можемо зазначити, що дійсно існує така потреба. Однак, за винятком притягнення осіб, що продовжили займатися адвокатською діяльністю на окупованих територіях і здійснюють таку діяльність відповідно до законодавства держави-агресора. Однак, така діяльність повинна бути спрямована винятково на захист прав та інтересів цивільного населення від протиправних посягань держави-агресора на таких територіях. Це твердження аргументуємо наявною практикою, яка мала місце впродовж 2014-2021 років на території АРК, де певна частина адвокатів залишилася на окупованій території з єдиною метою - захисту прав політичних в'язнів та представників кримськотатарського народу. Наявність прав, якими володіють адвокати відповідно до федерального закону Російської Федерації «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» від 26 квітня 2002 року, принаймні надає змогу вжити заходів для покращення становища осіб, що піддаються переслідуванню з боку держави-агресора чи окупаційних адміністрацій. Згідно з ч. 1 ст. 18 федерального закону Російської Федерації від 15 липня 1995 року «Про утримання під вартою підозрюваних та обвинувачених у вчиненні злочинів»: «Підозрюваним та обвинуваченим надаються побачення із захисником з моменту фактичного затримання. Побачення надаються наодинці та

конфіденційно без обмеження їхньої кількості та тривалості. Побачення надаються захиснику по пред'явленні посвідчення адвоката та ордера. Вимога в адвоката інших документів забороняється...» [16]. Отже, адвокат зможе дізнатися, зокрема, про стан психічного чи фізичного здоров'я особи та умови його тримання.

Висновки

Можемо стверджувати, що запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність було нагальним та необхідним в умовах сьогодення, коли Україна щодня стикається з реальними загрозами національної безпеки. Кримінальне законодавство щодо притягнення осіб до відповідальності за колабораційну діяльність - потребує доопрацювання. Воно має полягати у більш чіткому викладі видів та форм у яких може вчинятися об'єктивна сторона аналізованого діяння. Також у зв'язку з наявністю суміжних за змістом складів кримінальних правопорушень, а саме: державна зрада (ст. 111 КК України) та пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України) – доречно змістовно розкрити, у яких формах можуть вчинятися ці кримінальні правопорушення. Це якісно вплине на стан правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України органами досудового розслідування, а також судами при здійсненні судочинства. Варто наголосити, що вітчизняне кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство вчасно й симетрично реагує на ті виклики та реалії часу, що стосуються сфери притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на національну безпеку держави.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Про кінематографію: Закон України від 13 січня 1998. № 9/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.

5. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015. № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

7. Офіційний інтернет портал Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.

8. З початку російської агресії ДБР розслідує вже 1 тисячу проваджень щодо зрадників та колаборантів. Інфографіка. URL: <https://dbr.gov.ua/news/z-pochatku-rosijskoi-agresii-dbr-rozslidue-ponad-tisyachu-provadzhen-shhodo-zradnikiv-ta-kolaborantiv-infografika>.

9. Брифінг Military Media Center. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3611862-z-pocatku-povnomasstabnogo-vtorgnenna-rf-sbu-vikrila-ponad-700-kolaborantiv.html>

10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

11. Судове рішення у справі №584/313/22 Путивльського районного суду Сумської області, від 27 травня 2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

12. Судове рішення у справі №188/674/22 Петропавлівського районного суду Дніпро-

петровської області, від 9 серпня 2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

13. Судове рішення у справі №188/621/22 Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 6 вересня 2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

14. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення від 20 липня 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40023>.

15. Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність від 26 серпня 2022. №8077. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40531>.

16. О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений: Федеральный закон от 15 июля 1995. № 103-ФЗ. URL: <https://base.garant.ru/1305540/>.

SUMMARY

Due to the ongoing full-scale russian invasion which began on February 24, 2022 such a phenomenon as wartime collaboration arose in the occupied territory of Ukraine. This article reviews the element of an offense under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine which establishes criminal liability for commitment collaborationism.

Criminal legislation of Ukraine does not consider wartime collaboration as an element of a high treason. On the contrary, such an act is singled out into separate criminal offence, namely collaborationism (Art. 111-1). However, due to the abstract determination of some articles of the Criminal Code of Ukraine, problems arise in the criminal-legal qualification of certain components of crimes against the foundations of the national security of Ukraine. Despite this, an attempt was made to distinguish collaborationism from treason (Art. 111) and assistance to the aggressor state (Art. 111-2).

Statistical data of the Office of the General Prosecutor, the Security Service of Ukraine and the State Bureau of Investigation was evaluated. A brief analysis of the existing court practice contained in the Unified State Register of Court Decisions was carried out. Also, draft laws on improving criminal liability for wartime collaboration were considered and the authors proposed their own approaches and recommendations for overcoming existing legislative gaps.

Key words: wartime collaboration, temporarily occupied territory, aggressor state, treason, aiding the aggressor state, criminal offenses against the foundations of national security.